

Rijksoverheid

Kader monumenten

Kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status in beheer bij Rijkswaterstaat

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

Kader Monumenten

Kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status in
beheer bij Rijkswaterstaat

Colofon

Uitgegeven door:
Rijkswaterstaat
Water, Verkeer en Leefomgeving
Postbus 5044
2600 GA DELFT

Informatie:
Mevr. Dr. E.F. Gehasse
eli.gehasse@rws.nl
088-7982348

Dhr. H. Bos
henk.bos01@rws.nl
06-51997747

Informatiepunt WVL
informatiepuntwvl@rws.nl
088-7977102

Uitgevoerd door:
Grontmij Nederland B.V.
Postbus 4381
3006 AJ ROTTERDAM
mevr. drs. R.A. Dijkwel (account)
ir. J.G. de Vrij (auteur)

Datum: 18 november 2014
Status: kaderdocument
Versienummer: versie 1

Afbeelding voorzijde: RIJKSMONUMENT | Sluis 4, Wilhelminakanaal

Leeswijzer

Waar gaat dit kader over?

In dit Kader Monumenten is beschreven hoe Rijkswaterstaat omgaat met kunstwerken met een monumentale, al dan niet beschermde status bij beheer en onderhoud, renovatie, herbestemming, overdracht en andere aanpassingen of wijzigingen.

Voor wie is het kader bestemd?

Het kader is bestemd voor de beheerder, de omgevingsmanager, de technisch manager, de adviseur, de programmeur en de inspecteur. Kortom: voor iedereen die op een of andere manier betrokken is bij monumentale kunstwerken.

Wat is het doel van het kader?

Dit kader helpt u door aan te geven wat een monument is en welke wet- en regelgeving en procedures van toepassing zijn bij het (laten) uitvoeren van werkzaamheden aan (onderdelen van) deze monumentale kunstwerken. Aan de hand van een beslisdiagram zijn de afzonderlijke stappen die genomen moeten worden uitgewerkt.

Wanneer is dit kader geldig?

Het Kader Monumenten is **verplicht voor:**

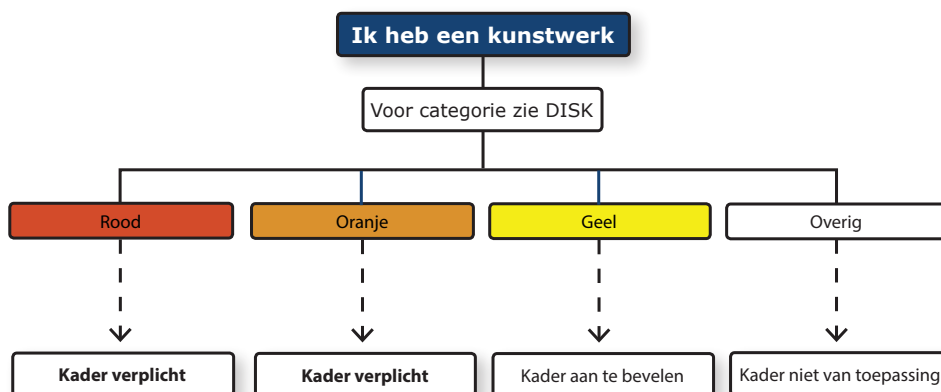
Rode kunstwerken: kunstwerken met een (zeer) hoge cultuurhistorische waarde die beschermd zijn vanuit de Monumentenwet of provinciale of gemeentelijke monumentenverordening, en op basis daarvan vergunningplichtig zijn.

Oranje kunstwerken: kunstwerken met een (zeer) hoge cultuurhistorische waarde.

Het Kader Monumenten is **aan te bevelen voor:**

Gele kunstwerken: kunstwerken zonder eigen bijzondere cultuurhistorische waarde, maar die in het totaal van een ensemble, complex of tracé wel specifieke cultuurhistorische kwaliteiten hebben.

In onderstaand schema is weergegeven bij welke soort kunstwerk het kader van toepassing is.

Nadere informatie

Voor het nader invullen van de verschillende stappen zoals beschreven in het Kader Monumenten kunt u zich wenden tot Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving (zie colofon).

Inhoud

Kader Monumenten —	3
Colofon —	3
Leeswijzer —	5

1	Inleiding — 9
1.1	Monumenten in Nederland — 9
1.2	Monumentenwet — 9
1.3	Monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat — 9
1.4	Doel Kader Monumenten — 9
2	Wat is een monument? — 11
2.1	Gemeentelijke en provinciale monumenten — 11
2.1.1	Beschermde stads- en dorpsgezicht — 11
2.1.2	Planologische bescherming — 11
2.1.3	Een monument is niet altijd een oud gebouw — 11
2.1.4	Registers — 11
2.2	Aanwijzing monumenten — 13
2.3	Overige wettelijke bescherming van objecten — 14
2.3.1	Complex — 14
2.3.2	Ensemble — 14
2.3.3	Karakteristiek gebouw — 14
2.4	Instandhoudingsplicht — 15
2.4.1	Bouwhistorisch onderzoek — 15
2.4.2	Leegstand — 15
3	Monumenten, werkzaamheden en vergunningen — 19
3.1	De Monumentenvergunning — 19
3.2	Werkzaamheden aan monumenten — 19
3.2.1	Onderhoud — 20
3.2.2	Spoedwerk — 20
3.2.3	Herbestemmen — 20
3.2.4	Sloopwerk — 21
3.3	Onderhoud en vergunningen — 21
3.3.1	De omgevingsvergunning — 22
3.3.2	Vergunningencheck — 22
3.3.3	Tijdstip aanvraag vergunning — 23
3.3.4	Aanvraag en procedure omgevingsvergunning — 24
3.3.5	Aanvraag monumentenvergunning — 24
3.3.6	Vergunningvrij is niet regelvrij! — 26
4	Bouwhistorisch onderzoek — 29
4.1	Inzicht in monumentale waarden — 29
4.2	Hoe moet bouwhistorisch onderzoek worden uitgevoerd? — 30
4.3	Vraagstelling en Plan van Onderzoek — 30
4.4	Bouwhistorisch onderzoek — 31
4.4.1	Bouwhistorische inventarisatie — 31
4.4.2	Bouwhistorische opname of verkenning — 31
4.4.3	Bouwhistorische ontleding — 32
5	Literatuur — 35

1 Inleiding

1.1 Monumenten in Nederland

Gebouwen en terreinen kunnen uniek en waardevol zijn voor ons land. Bijvoorbeeld door hun schoonheid, of door hun cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis. Daarom kunnen onroerende goederen die voldoen aan deze criteria worden beschermd als monument.

Nederland kent circa 61.000 gebouwde rijksmonumenten en ruim 450 beschermde stads- en dorpsgezichten¹. Daarnaast zijn er ongeveer 400 provinciale en 40.000 gemeentelijke gebouwde monumenten en circa 1.500 archeologische monumenten.

1.2 Monumentenwet

Gebouwen (inclusief kunstwerken), terreinen met archeologische waarde of stads- en dorpsgezichten kunnen worden beschermd als rijksmonument. Hiervoor moeten zij voldoen aan de criteria van de Monumentenwet 1988 (Mw 1988). Provinciale en gemeentelijke monumenten moeten voldoen aan de criteria zoals die opgenomen zijn in respectievelijk de provinciale of gemeentelijke monumentenverordening². Een gebouw met een monumentenstatus kan op zichzelf staan, maar ook onderdeel uitmaken van een ensemble, complex of tracé. Een dergelijke groep gebouwen met bijbehorend terrein heeft in zijn samenhang en vormgeving een monumentale waarde die bewaard moet blijven. Voorbeelden: Het complex Lorentzsluizen in Kornwerderzand omvat behalve de twee spuisluizen ook de grote- en kleine schutsluis en het voormalig douanekantoor.

1.3 Monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat is beheerder van ruim 2200 civieltechnische kunstwerken gebouwd voor 1966. Hiervan hebben er 162 een beschermde cultuurhistorische waarde als rijksmonument of als provinciaal of gemeentelijk monument (zgn. rode kunstwerken). Daarnaast hebben 325 kunstwerken een hoge cultuurhistorische waarde zonder formele bescherming, maar vaak wel met de vermelding als karakteristiek bouwwerk in het bestemmingsplan en op cultuurhistorische waardenkaarten (zgn. oranje kunstwerken). In beide groepen gaat het om o.a. bruggen, viaducten, sluisen en stuwen. Deze monumenten zijn verdeeld over het hoofdwegennet, het hoofdvaarwegennet en het hoofdwatersysteem (zie bijlagen).

1.4 Doel Kader Monumenten

Dit kader geldt bij werkzaamheden in het kader van beheer en onderhoud, renovatie, herbestemming, overdracht of andere aanpassingen of wijzigingen aan monumentale objecten in beheer bij Rijkswaterstaat. Uitgangspunt vormt het oormerk 'rode lijst monument' of 'oranje lijst monument' dat de betreffende kunstwerken hebben in de RWS data-informatiesystemen DISK en NIS³. Aan de hand van het beslisdiagram in dit kader zijn de afzonderlijke stappen die genomen moeten worden uitgewerkt (zie pagina 14 en 15). De aandacht ligt in hoofdzaak bij de vergunningenprocedures vanuit de Wabo, de zogenaamde Omgevingsvergunning, en het daaraan gekoppelde bouwhistorisch onderzoek.

Dit kader verplicht tot het (laten) opstellen van een bouwhistorisch onderzoek voor zowel rode als oranje kunstwerken in beheer van Rijkswaterstaat. Dit bouwhistorisch onderzoek dient te worden aangeleverd aan DISK. Het uitvoeren van specifieke maatregelen die mogelijk voortkomen uit het bouwhistorisch onderzoek is voor rode kunstwerken verplicht, voor oranje kunstwerken per geval te bepalen.

1 Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort. Genoemde aantallen per 1 januari 2014.

2 Alleen de provincies Noord-Holland en Drenthe kennen een provinciale monumentenverordening.

3 DISK: Data Informatiesysteem Kunstwerken; NIS: Netwerkmanagement Informatiesysteem.

2 Wat is een monument?

Monumenten worden gedefinieerd⁴ als (onroerende) zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. Dit kunnen gebouwen zijn, maar ook civieltechnische kunstwerken. Daarnaast kunnen terreinen als archeologische monumenten aangemerkt worden als ze van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken (meestal ondergronds). En verder kunnen stads- en dorpsgezichten als wettelijk beschermd aangewezen worden. Rijksmonumenten worden beschermd op basis van de Monumentenwet 1988 (Mw 1988).

2.1. Gemeentelijke en provinciale monumenten

Behalve rijksmonumenten bestaan er ook monumenten die worden beschermd op grond van gemeentelijke en provinciale monumentenverordeningen. Deze verordeningen zijn vaak gebaseerd op de Monumentenwet, maar kunnen op bepaalde punten afwijken. Dit betreft o.a. de criteria voor de monumentenstatus, maar ook procedures rond het uitvoeren van onderhoud en andere wijzigingen. Het is dan ook van belang te weten of een bouwwerk een rijksmonument is of een provinciaal of een gemeentelijk monument.

2.1.1 *Beschermd stads- en dorpsgezicht*

De criteria die voor monumenten van toepassing zijn kunnen ook van toepassing zijn op waardevolle delen van steden en dorpen. Een dergelijk gebied wordt dan als beschermd stads- of dorpsgezicht⁵ aangewezen. Dit betekent dat alle gebouwen, overige bouwwerken én de inrichting van het openbare gebied binnen dit beschermde gebied onder de regels van de bescherming vallen. Dus ook gebouwen zonder een eigen status als monument. Voor monumenten binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht gaat de bescherming van de eigen monumentale waarde altijd voor op die van het gebied.

2.1.2 *Planologische bescherming*

Een laatste vorm van bescherming van cultuurhistorische waarden biedt de Wet ruimtelijke ordening. De gemeente kan 'panden en gebieden met een hoge verwachtingswaarde' aanwijzen. Dit dient vervolgens in het bestemmingsplan opgenomen te worden.

2.1.3 *Een monument is niet altijd een oud gebouw*

Tot 1 januari 2012 was een belangrijk criterium voor toekenning van de status als rijksmonument dat het gebouw minimaal 50 jaar oud moest zijn. Voor gemeentelijke en provinciale monumenten bestond dit criterium al niet en voor rijksmonumenten is deze dus niet meer van toepassing. De leeftijd van een gebouw of kunstwerk is dus niet langer meer bepalend of het een monument kan worden. Een 'modern' gebouw kan dus ook een monument zijn.

2.1.4 *Registers*

De monumentenstatus staat op verschillende locaties geregistreerd.

⁴ Monumentenwet 1988 (Mw 1988).

⁵ Mw 1988 artikel 35 maakt het mogelijk stads- of dorpsgezichten als wettelijk beschermd aan te wijzen.

Monumentenregister

Beschermde monumenten zijn opgenomen in daarvoor bestemde registers. Het monumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bevat alle rijksmonumenten. Provinciale en gemeentelijke monumenten staan in aparte registers. Dit zijn meestal registers van lokale stichtingen of het regionale of lokale archief. Deze zijn niet altijd eenvoudig (online) te raadplegen.

Cultuurhistorische waardenkaart

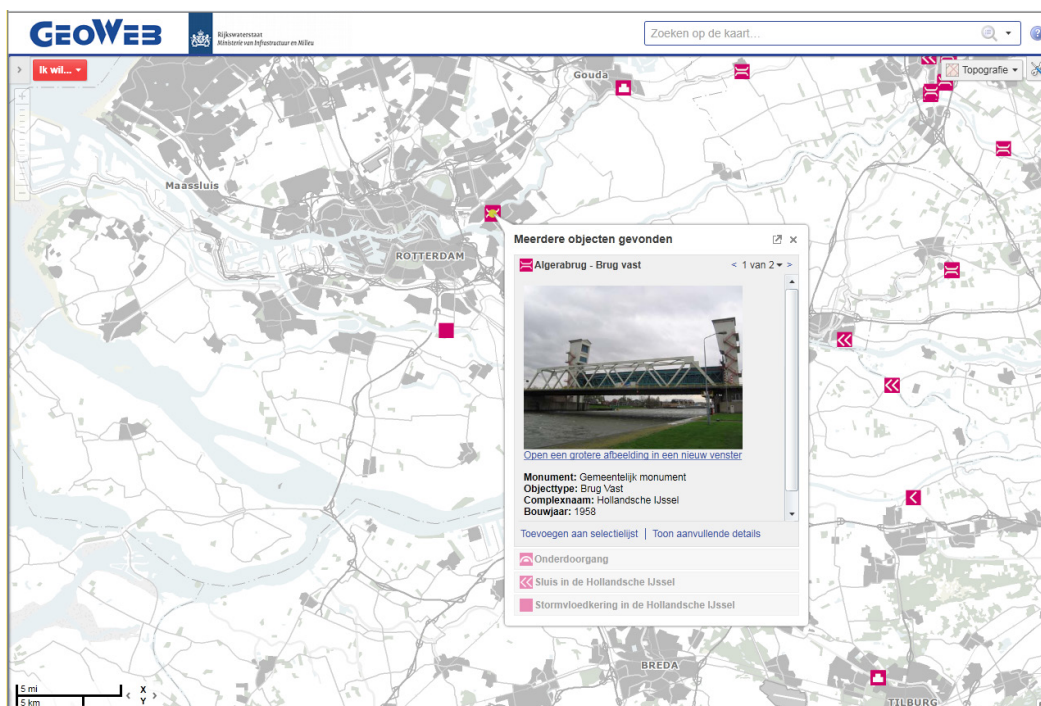
De cultuurhistorische waardenkaart is een grafische weergave van verschillende aanwezige of te verwachten cultuurhistorische waarden (zoals bouwhistorische, stedenbouwkundige, archeologische en historisch-geografische waarden). De kaart wordt opgesteld door de afzonderlijke provincies en is via internet beschikbaar. De gegevens zijn benaderbaar (en te downloaden) via www.provinciaalgeoregister.nl of via de websites van de provincies. De informatie is ook terug te vinden in het bestemmingsplan.

Kadaster

Alle monumenten staan aangetekend bij het Kadaster: de monumentenstatus wordt als beperking vermeld op het kadastraal uittreksel.

Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat heeft de beschermde monumenten die hij in beheer heeft als "rood kunstwerk" opgenomen in de RWS data-informatiesystemen DISK en NIS. Ook de kunstwerken met de status oranje en geel zijn hierin opgenomen. Daarnaast geeft de Geoweb applicatie van Rijkswaterstaat een overzicht van alle rode kunstwerken op een interactieve digitale kaart. Door het object aan te klikken verschijnt informatie over de monumentenstatus. Deze omvat o.a. een korte omschrijving van het monument en een koppeling naar de redengevende omschrijving van de RCE en naar GoogleMaps (zie www.rwsgeoweb.nl).

Screenshot www.rwsgeoweb.nl: Stormvloedkering in de Hollandsche IJssel

2.2 Aanwijzing monumenten

De aanwijzing van een object als monument wordt gebaseerd op de architectuurhistorische, cultuurhistorische of stedenbouwkundige waarde in combinatie met de oorspronkelijkheid en uniciteit van het object. Dit is in onderstaande tabel nader toegelicht.

De voordracht om als monument aangewezen te worden vindt plaats door een monumentencommissie. Deze commissie kan zelf objecten aandragen voor aanwijzing, maar ook verzoeken daartoe krijgen van iedere burger. Op basis van cultuur- en bouwhistorisch onderzoek toetst de commissie of een gebouw voldoet aan de criteria van de Monumentenwet of de lokale monumentenverordening. De voordracht wordt onderbouwd met de zogenaamde 'redengevende omschrijving'. Deze omschrijving kan uitgebreid zijn, maar is vaak zeer summier (m.n. bij oudere monumenten). De redengevende omschrijving wordt ook opgenomen in de monumentenregisters.

De formele aanwijzing als rijksmonument vindt plaats door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Provinciale monumenten worden aangewezen door Provinciale Staten van de betreffende provincie. En gemeentelijke monumenten door het betreffende College van Burgemeester en Wethouders.

Aanwijzingsgronden

Om als monument aangemerkt te kunnen worden dient een gebouw aan (minimaal één van) de volgende waarden te voldoen. Deze zijn in de redengevende omschrijving nader omschreven.

Waarden	Toelichting
Architectuurhistorische waarde of individuele bepalendheid	De mate waarin een pand/object op zichzelf bepalend is door zijn vorm, materiaalgebruik, functie en eventuele constructie en/of oriëntatiepunt.
Cultuurhistorische waarde of karakteristiek	De architectonische kwaliteit van een pand/object op zichzelf als zuivere representant van een bouwstijl, bouwtype, bouwtechniek of architect, of als voorbeeld van de sociaal-maatschappelijk-economische, culturele en/of geestelijke ontwikkelingen in de regio.
Stedenbouwkundige landschapswaarde of situeringswaarde	De mate waarin een pand/object beeldbepalend is als essentieel onderdeel en/of oriëntatiepunt van een cultuurhistorische, architectuurhistorische of stedenbouwkundige ontwikkeling.
Zeldzaamheidswaarde / uniciteit	Belang van een pand/object wegens typologische, architectuurhistorische of (bouw)technische zeldzaamheid, mogelijk verbonden met een bijzondere ouderdom.

De aanwijzing als monument wordt aangemerkt als een publiekrechtelijke beperking (WKPB). Dit betekent dat de eigenaar van het monument door de overheid beperkt wordt in wat hij wil/kan doen met het gebouw. Bij het verrichten van werkzaamheden in het kader van beheer en onderhoud, renovatie, herbesteding, overdracht of andere aanpassingen of wijzigingen aan het monument dienen de monumentale waarden gerespecteerd of ten minste in stand gehouden te worden.

Dit geldt ook voor objecten in beheer bij Rijkswaterstaat.

2.3 Overige wettelijke bescherming van objecten

Behalve de monumentenstatus en het beschermd stads- en dorpsgezicht zijn er nog een aantal vormen van bescherming van de monumentale waarden:

- Complex
- Ensemble
- Karakteristiek gebouw

2.3.1 *Complex*

Een deel van de monumenten is niet alleen beschermd vanwege de eigen monumentale waarde, maar ook vanwege een waardevolle samenhang met andere beschermde monumenten. Die monumenten zijn onderdeel van een beschermd complex. Een complex heeft ook een eigen monumentnummer in de monumentenregisters: het complexnummer. Om alle monumenten die onderdeel zijn van een complex te vinden kan het complexnummer gebruikt worden bij het zoeken in het monumentenregister.

2.3.2 *Ensemble*

Een ensemble bestaat uit een verzameling objecten die hun monumentale waarde ontlenen aan een locatie⁶. Het is een ruim begrip dat verschillende soorten objecten kan omvatten, variërend van bouwwerken, archeologische vondsten tot meubilair. Kenmerkend voor een ensemble is dat de cultuurhistorische waarde van de verzameling objecten groter is dan de som van de delen. Een ensemble bevat doorgaans minimaal één beschermd monument, maar kan ook uit meer beschermde monumenten bestaan.

Er zijn verschillende soorten ensembles⁷ te herkennen:

- Gebouwen en bouwwerken: bijvoorbeeld boerenhoeves, kazernes (legerplaatsen), sluiscomplexen (sluis, sluisdeuren, dienstwoningen) en/of hun landschappelijke inpassing.
- Archeologische en geologische objecten: bijvoorbeeld vindplaatsen en/of geologische verschijnselen (bijv. stuwwallen).

Met name bij het Werelderfgoed komen grote ensembles voor: bijvoorbeeld De Beemster in Noord-Holland of De Stelling van Amsterdam of de Waddenzee.

Het begrip 'ensemble' komt als zodanig niet voor in de Mw 1988. Op grond van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) kunnen ensembles wel aangewezen c.q. genoemd worden in het bestemmingsplan. Daarnaast zijn er provinciale en nationale aanwijzingsbesluiten. Dit laatste doet zich met name voor bij landschappelijke ensembles. In tegenstelling tot een complex staat een ensemble dan ook niet in het monumentenregister.

2.3.3 *Karakteristiek gebouw*

Een gebouw kan in het bestemmingsplan als karakteristiek gebouw aangewezen worden als het bijdraagt aan de monumentale waarde van een beschermd stadsgezicht of ensemble zonder zelf een beschermd monument te zijn. Een karakteristiek pand – zoals hier bedoeld – staat altijd in een context, d.w.z. een ensemble of een beschermd stadsgezicht. Een karakteristiek pand is geen monument, maar is wel (mede)bepalend voor de (visuele) waarde van het ensemble

⁶ Vanuit deze definitie is een beschermd stads- of dorpsgezicht ook als ensemble te beschouwen.

⁷ Het begrip ensemble wordt ook gehanteerd voor de losse en vaste inrichting of het meubilair van monumenten, zoals de complete inrichting van een zaal. Voor dit soort ensembles geldt dat de cultuurhistorische waarde aanmerkelijk hoger is als het op de oorspronkelijke plaats gehandhaafd blijft. Voor dit kader is dit type ensemble niet van toepassing.

of beschermd stadsgezicht. Dit zijn vaak historische panden die niet uniek zijn of waaraan veel gewijzigd is waardoor de bouwhistorische waarde gering is.

De bescherming van een karakteristiek gebouw is geregeld in het bestemmingsplan. Hiervoor zijn twee mogelijkheden: als onderdeel van een beschermd stads- of dorpsgezicht of doordat er sprake is van een 'hoge verwachtingswaarde'.

2.4 Instandhoudingsplicht

Elke eigenaar, beheerder én gebruiker van een monument heeft vanuit de Monumentenwet dan wel de plaatselijke monumenten- of erfgoedverordening⁸ de verplichting de cultuurhistorische waarde van het object in stand te houden. Het is daarom van belang om bij (onderhouds)werkzaamheden aan het gebouw of kunstwerk kennis te hebben van de monumentale elementen en hun bouwhistorische waarde. Deze kennis wordt verkregen uit een bouwhistorisch onderzoek.

2.4.1 Bouwhistorisch onderzoek

Het bouwhistorisch onderzoek dient als 'waardestelling': het beoordelen en vastleggen van de cultuur- of bouwhistorische waarde van de afzonderlijke elementen. Deze informatie kan vervolgens gebruikt worden bij de voorbereiding van (onderhouds)werkzaamheden aan het monument.

Er zijn verschillende soorten bouwhistorisch onderzoek, variërend in diepgang en reikwijdte. Een bouwhistorische verkenning is een bouwhistorische opname op hoofdlijnen waarbij een waardestelling van de historische elementen (onderdelen van het bouwwerk) plaatsvindt. Er wordt geen uitputtend onderzoek naar de historie van het (gehele) bouwwerk gedaan.

Voor het beheer en onderhoud volstaat doorgaans een 'bouwhistorische verkenning', omdat dit zich primair richt op de afzonderlijke elementen van het gebouw of kunstwerk, zoals kozijnen, gevel of sluisdeur. In het geval van renovatie, restauratie en herbestemming (of sloop) dient een uitgebreider bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd te worden, omdat hierbij mogelijk elementen aangepast of verwijderd worden.

Het bouwhistorisch onderzoek of de bouwhistorische verkenning dienen gebaseerd te zijn op de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek van de RCE.

2.4.2 Leegstand

Een leegstaand pand 'leeft' niet. Doordat het niet normaal gebruikt wordt, zal het degradatieproces van het gebouw versnellen. Dit geldt m.n. voor het interieur, omdat het normale binnenklimaat met personen, verwarming en ventilatie verstoord wordt. Om dit te voorkomen heeft het de voorkeur om het object in een of andere vorm in gebruik te houden.

Per 1 november 2014 zijn binnen het omgevingsrecht de mogelijkheden om – in geval van leegstand – een gebouw, bouwwerk of terrein tijdelijk een andere bestemming te kunnen geven verruimd. Indien hiervoor vergunning aangevraagd wordt, zal ook een vergunning voor het wijzigen van een monument aangevraagd moeten worden. De instandhoudingsplicht blijft onverkort van kracht.

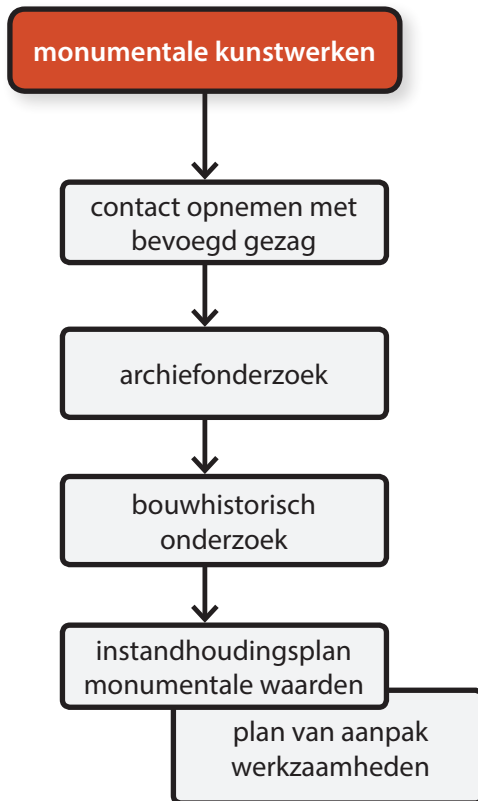
Voor monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat die leeg staan of niet meer in functie zijn, geldt dat zij ten minste wind- en waterdicht moeten blijven (zie ook het Protocol Cultureel Erfgoed Rijksoverheid).

⁸ Het begrip 'gemeentelijke erfgoedverordening' is de formele titel van de gemeentelijke monumentenverordening en gaat terug op artikel 149 van de Gemeentewet, de artikelen 12, 15 en 38 van de Monumentenwet 1988 en de artikelen 2.1 en 2.2 van de Wet algemene bepalingen

Richtlijn 'monumentale kunstwerken'

Kader Monumenten

Praktisch kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status in beheer bij Rijkswaterstaat.

Toelichting:

Contact opnemen met het bevoegd gezag is bij het werken met monumenten altijd relevant. Om praktische redenen is de gemeente, afdeling bouw- en woningtoezicht, het eerste contactpunt. Dit geldt ook voor eventuele vergunningaanvragen of meldingen. Ook kan contact worden opgenomen met de RCE.

Archiefonderzoek betreft het verkrijgen van alle relevante (historische) informatie over het object (gebouw of kunstwerk). Raadpleeg hiervoor o.a. de volgende archieven:

- het eigen dossier (in DISK) van het object (gebouw of kunstwerk);
- bouwdoos bij de gemeente (eerdere bouw- of monumentenvergunningen, tekeningen e.d.);
- centraal archief of streekarchief; oude bouwdoosiers worden vaak elders opgeslagen; hier zijn meestal ook historische documenten over het object of de omgeving te vinden;
- de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bouwhistorisch onderzoek dient op basis van de informatie uit de archieven én op basis van een inventarisatie op locatie opgesteld te worden. Leidend hiervoor is de daarvoor geldende richtlijn van de RCE.

Het **instandhoudingsplan monumentale waarden (IHP MW)** bevat de gegevens voor het regulier onderhoud van de monumentale waarden van het object. Dit IHP MW dient geïntegreerd te worden met de onderhoudswerkzaamheden aan de niet-monumentale delen van het object.

Het **Plan van Aanpak werkzaamheden** is een concrete beschrijving van de op (korte) termijn uit te voeren onderhoudswerkzaamheden.

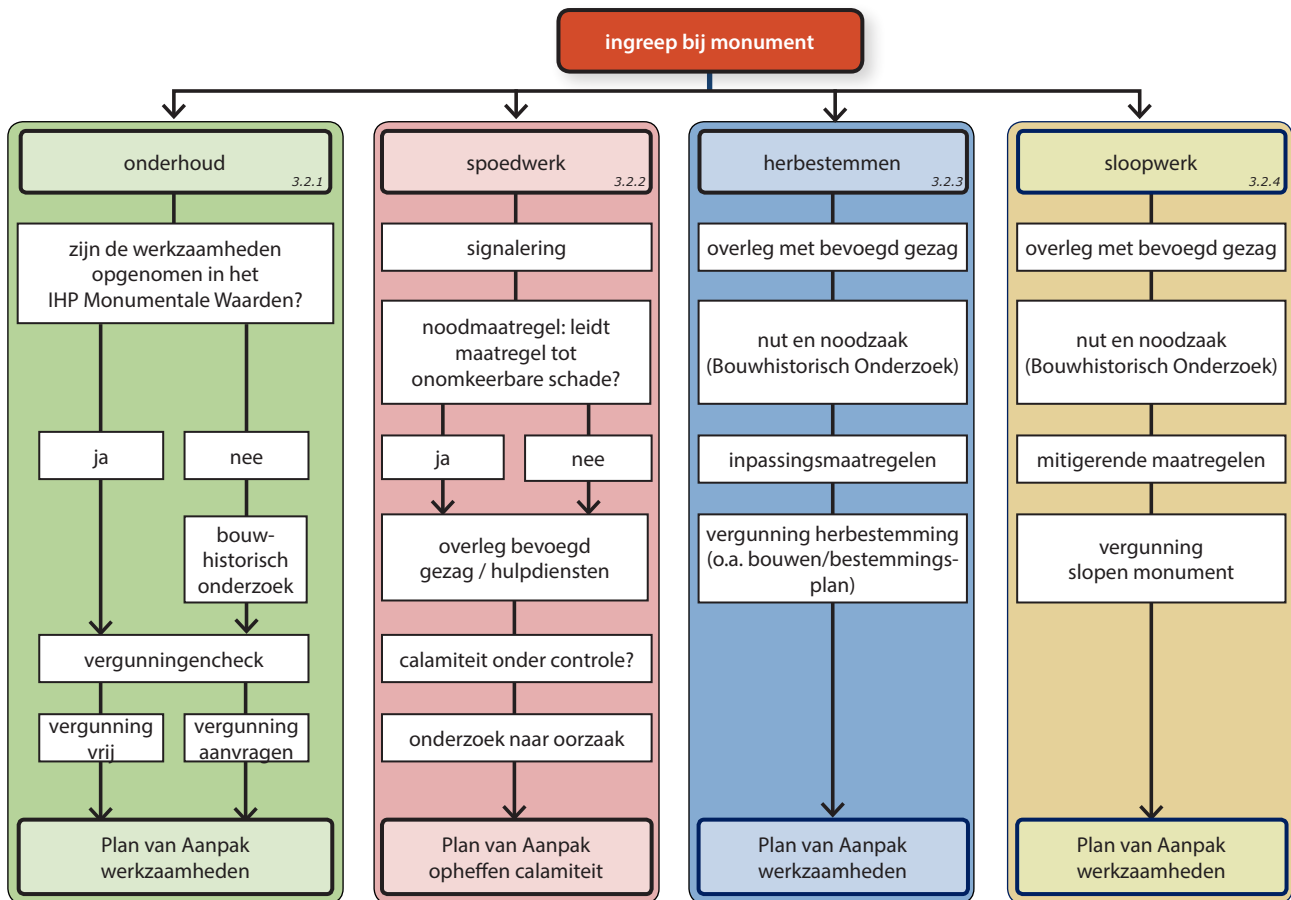
onderhoud

- Hieronder worden alle onderhoudswerkzaamheden verstaan die aan monumenten plaatsvinden. Hierbij kan het gaan om regulier onderhoud, maar ook om wijziging, restauratie, reconstructie of renovatie.
- Indien er een Instandhoudingsplan Monumentale Waarden (IHP MW) is, zijn de voorgenomen onderhoudswerkzaamheden aan de monumentale waarden al onderbouwd door bouwhistorisch onderzoek. Indien dit IHP MW niet beschikbaar is, dient het bouwhistorisch onderzoek alsnog uitgevoerd te worden.
- Voor bepaald onderhoud is het noodzakelijk een vergunning aan te vragen. Dit is afhankelijk van het soort werkzaamheden én van het soort monument. Dit blijkt uit de vergunningencheck.
- Indien van toepassing dient er een vergunning aangevraagd te worden volgens de geldende procedure.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de onderhoudswerkzaamheden.

spoedwerk

- Spoedwerk betreft maatregelen in geval van calamiteiten waarbij in de meeste gevallen de veiligheid van mensen in het geding is.
- Signalering kan door de gebruiker of door externe partijen plaatsvinden.
- Een calamiteit noodzaakt meestal tot het nemen van directe maatregelen – zeker in levensbedreigende situaties. Maak voorafgaand aan de te nemen maatregel de afweging of dit kan leiden tot onomkeerbare schade aan het monument. Zo ja (of bij twijfel), neem contact op met het bevoegd gezag. Belangrijk is namelijk dat de maatregel altijd in overleg met het bevoegd gezag genomen wordt. Dat kunnen behalve de gemeente ook hulpdiensten zoals politie en brandweer zijn.
- Stel zeker dat met de genomen maatregel de calamiteit onder controle is.
- Het vaststellen van de oorzaak is van belang voor het nemen van de definitieve maatregel. Voeg e.e.a. toe aan het dossier van het object.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het definitief oplossen van de calamiteit. De verdere procedure verloopt volgens het schema van onderhoud.

herbestemmen

- Het wijzigen van de bestemming van een monument kan leiden tot wijzigen van het monument zelf. Onder voorwaarden – die nader getoetst worden – kan hiervoor toestemming verleend worden.
- Voor het herbestemmen van een monument is meestal ook een omgevingsvergunning nodig voor bouwen en afwijken van het bestemmingsplan.
- Tijdig overleg met het bevoegd gezag (als eerste de gemeente) is essentieel bij het werken met/aan monumenten. Tijdens dit vooroverleg zal de verdere procedure worden besproken.
- Nut en noodzaak van de herbestemming dienen onderbouwd te worden. Daarnaast kan door een (specifiek) bouwhistorisch onderzoek aangegeven worden welke monumentale waarden mogelijk aangetast worden.
- De inpassingsmaatregelen geven aan hoe de bestaande monumentale waarden gewaarborgd worden binnen de nieuwe bestemming. Indien inpassing niet mogelijk is, wordt de procedure zoals onder sloopwerk vermeld van toepassing.
- Indien aannemelijk gemaakt wordt dat de herbestemming niet tot een onoverkoombaar verlies van monumentale waarden leidt en/of de procedures correct gevolgd zijn, kan er een vergunning verleend worden.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de werkzaamheden.

sloopwerk

- Het geheel of gedeeltelijk slopen van een monument wordt beschouwd als het wijzigen van een monument. Onder voorwaarden – die nader getoetst worden – kan hiervoor toestemming verleend worden.
- Tijdig overleg met het bevoegd gezag (als eerste de gemeente) is essentieel. Vooroverleg is essentieel bij het werken met/aan monumenten: tijdens dit vooroverleg zal de verdere procedure worden besproken.
- Nut en noodzaak van de sloop dienen onderbouwd te worden. Daarnaast kan door een (specifiek) bouwhistorisch onderzoek aangegeven worden welke monumentale waarden mogelijk aangetast worden.
- Onder mitigerende maatregelen wordt verstaan het voorkomen van het verlies van de monumentale waarden. Dit kan variëren van het documenteren van deze waarden voorafgaand aan de sloop tot het optillen en het verplaatsen van het monument (of een gedeelte daarvan).
- Indien aannemelijk gemaakt wordt dat de (partiële) sloop niet tot een onoverkoombaar verlies leidt en/of de procedures correct gevolgd zijn, kan er een vergunning verleend worden.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de werkzaamheden.

3 Monumenten, werkzaamheden en vergunningen

3.1 De Monumentenvergunning

Het is volgens artikel 11 van de Monumentenwet strafbaar om een monument zonder vergunning te verstoren, te verplaatsen of anderszins te wijzigen. Daarnaast is het niet toegestaan het te herstellen of te laten gebruiken op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht. Dit wordt als economisch delict beschouwd⁹. Daarnaast is het verboden om een bouwwerk in een beschermd stads- of dorpsgezicht zonder een sloopvergunning geheel of gedeeltelijk af te breken, ook als dit bouwwerk zelf geen beschermd monument is.

Dit betekent dat de eigenaar, beheerder en gebruiker niet alleen verplicht zijn het monument in stand te houden, maar dat voor het verrichten van werkzaamheden ook vergunning aangevraagd moet worden. Dit is de zogenaamde Monumentenvergunning.

In dit hoofdstuk wordt voor de verschillende soorten werkzaamheden aan monumenten de mogelijke verplichting voor een omgevingsvergunning toegelicht. Aansluitend zijn de te doorlopen procedure en de benodigde documenten beschreven.

3.2 Werkzaamheden aan monumenten

Binnen dit kader worden de volgende vier soorten werkzaamheden aan beschermde objecten nader toegelicht:

- onderhoud
- spoedwerk
- herbestemmen
- sloopwerk

Naast deze vier soorten werk worden er vaak termen als wijziging, restauratie, renovatie of verbouw gebruikt. Zie het aparte kader met toelichting op deze termen.

Termen en definities

- Onderhoud: het vertragen of uitstellen van functioneel verval.
- Wijziging: elke aanpassing van een gebouw anders dan regulier onderhoud; hieronder vallen ook restauratie, renovatie en reconstructie.
- Restauratie: het terugbrengen van het monument in bouwoorspronkelijke toestand; in beginsel zonder toevoeging van nieuwe onderdelen van buitenaf, logischerwijs wel met nieuwe passende materialen.
- Reconstructie: het terugbrengen van het monument in bouwoorspronkelijke toestand met toevoeging van soortgelijke materialen van elders.
- Renovatie: het herstellen van de technische staat (nieuwstaat).
- Verbouw: het wijzigen van de indeling of het uiterlijk van het gebouw met nieuwe passende materialen.

⁹ Op dit moment wordt er overwogen een mogelijkheid te creëren om (opzettelijke) beschadiging van monumenten (i.h.b. archeologische monumenten) strafrechtelijk te kunnen vervolgen.

3.2.1 *Onderhoud*

De vergunningplicht voor regulier onderhoud is afhankelijk van de monumentenstatus van het object. Regulier onderhoud aan een rijksmonument is vergunningvrij. Groot onderhoud in de zin van restauratie, renovatie of reconstructie is wel vergunningplichtig.

Voor provinciale en gemeentelijke monumenten geldt deze vrijstelling niet. Voor deze monumenten dient dus voor een schilderbeurt van hekwerk wel een omgevingsvergunning aangevraagd te worden.

Onder regulier onderhoud wordt o.a. verstaan een vervolgbeurt van het schilderen of het herstel van beschadigd voegwerk. Zie hiervoor ook het kader 'Sturende vragen omgevingsloket' (zie pagina 23).

3.2.2 *Spoedwerk*

Spoedwerk zal zich alleen voordoen in het geval van een calamiteit. Dit betreft levensbedreigende situaties, bijvoorbeeld instortingsgevaar. In het geval van een calamiteit dient men maatregelen te nemen om te voorkomen dat de gevaarlijke situatie voortduurt of verergert. In deze situatie is het toegestaan om het monument aan te tasten aangezien de veiligheid van personen van groter belang is dan de monumentale waarde van het gebouw.

De aanwezigheid van hulpdiensten (politie, brandweer, ambulance) bij de vaststelling van de noodzaak tot het nemen van maatregelen heeft een nadrukkelijke voorkeur. Handelen op eigen initiatief (met uitzondering van levensreddende maatregelen) moet vermeden worden.

Economische belangen zijn in beginsel ondergeschikt aan de monumentale waarden. Hoewel urgent, zal dit niet als calamiteit gekwalificeerd kunnen worden. In situaties waarin de maatschappelijke effecten groot zijn mag er ingegrepen worden. Hierbij dient handelen op eigen initiatief vermeden te worden.

De te nemen maatregelen – het spoedwerk – dienen wel zodanig uitgevoerd te worden dat het monument (of de monumentale waarden) minimaal aangetast wordt.

In deze situatie dient achteraf vergunning aangevraagd te worden. De onderbouwing van de wijziging zal dan liggen in de aard van de calamiteit en de gevolgen voor het monument. Van belang is dat hierbij verwezen kan worden naar de aanwezigheid en aanwijzingen van de hulpdiensten (politie, brandweer) of naar een functionaris van de gemeente.

3.2.3 *Herbestemmen*

Het herbestemmen van een gebouw (of bouwwerk) is het wijzigen van de manier waarop het gebouw oorspronkelijk gebruikt werd. Bij het herbestemmen van een gebouw doen zich doorgaans twee veranderingen voor die vergunningplichtig (naast de wijziging van het monument) zijn:

- De nieuwe bestemming van het gebouw past niet binnen de planologische bestemming zoals vermeld in het bestemmingsplan;
- Door de herbestemming wijzigen de eisen die het Bouwbesluit aan de (nieuwe) gebruiksfunctie(s) stelt.

Herbestemmen kan, maar hoeft niet, gepaard te gaan met (ingrijpende) wijzigingen aan het monument (onderhoud, renovatie, restauratie). De mate van wijziging is van invloed op de gegevens die verstrekt moeten worden bij de aanvraag van de vergunning.

Daarnaast kan bij herbestemmen sprake zijn van gehele of gedeeltelijke overdracht aan een andere eigenaar, gebruiker of beheerder. De beschermde status (monument, beschermd stadsgezicht, ensemble) is gebonden aan het object en niet aan de eigenaar (of gebruiker of beheerder). Daar waar meerdere eigenaren betrokken zijn, is het aan te bevelen om de verschillende aspecten met betrekking tot de beschermde status, kortom de monumentale waarden, gezamenlijk af te stemmen of vast te leggen, waarbij ieders verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor elkaar duidelijk zijn. Dit is een aandachtspunt voor objecten die kadastraal gesplitst worden.

3.2.4 *Sloopwerk*

Slopen is de ultieme wijziging van een monument: het verdwijnt. In sommige gevallen – veelal openbare veiligheid of grote infrastructurele plannen – moet een beschermd monument gesloopt worden. Hoewel het tegenstrijdig lijkt met het doel van de monumentenstatus, is het in beginsel mogelijk om onder voorwaarden een monument te slopen.

Deze voorwaarden zullen vooral betrekking hebben op het bewaren van de monumentale waarde. Dit betekent herplaatsen van bepaalde onderdelen of het in zijn geheel verplaatsen van een object naar een andere locatie.

Bij de aanvraag van een vergunning voor het (gedeeltelijk) slopen van een monument dient dit bij de vergunningaanvraag voldoende onderbouwd te worden. Deze onderbouwing omvat minimaal de monumentale waarden die verloren gaan of gehandhaafd blijven, de reden waarom het monument (gedeeltelijk) gesloopt moet worden, de maatregelen die getroffen worden voor het bewaren van de monumentale waarden (geheel of gedeeltelijk, waar, etc.).

In sommige gevallen is het als gevolg van economische, maatschappelijke of technologische ontwikkelingen noodzakelijk om objecten (bouwwerken of kunstwerken) te renoveren of te vervangen. Voor Rijkswaterstaat doet zich dit bijvoorbeeld voor bij het verhogen van de doorstroomcapaciteit of het vergroten van de waterveiligheid. Hierdoor is het soms onvermijdelijk dat een monument of ensemble ingrijpend gewijzigd of zelfs gesloopt moet worden.

Om een zorgvuldige afweging te maken tussen de verschillende belangen dient een en ander met het bevoegd gezag en/of adviseurs (waaronder de RCE) afgestemd te worden. Hierbij moeten ook nadrukkelijk de alternatieven, zoals verplaatsing of herbestemming van het monumentale object (of onderdelen daarvan), hergebruik van onderdelen in nieuwbouw of de ontwikkeling van het nieuwe kunstwerk op een naastgelegen locatie, overwogen worden.

De te volgen procedures rondom de vergunningen zijn gelijk aan de voorgaande. Er zal op grond van de Mw 1988 (monument, beschermd stads- of dorpsgezicht, complex) of monumentenverordeningen (monument, beschermd gezicht) of de Wro (ensemble) een sloopvergunning aangevraagd moeten worden, waarbij alle belanghebbenden hun zienswijzen kunnen inbrengen.

3.3 *Onderhoud en vergunningen*

Bij onderhoudswerkzaamheden zijn er met betrekking tot het monument globaal drie situaties te onderscheiden:

1. lichte bouwactiviteiten, die in beginsel vergunningvrij zijn maar door de monumentenstatus (wellicht) niet;
2. regulier (ver)bouwen van een bouwwerk;
3. overige veranderingen, o.a. verbouwingen die de draagconstructie en/of de brandveiligheid betreffen.

Door middel van de vergunningencheck op www.omgevingsloket.nl is een volledig beeld te verkrijgen. De vergunningencheck is opgezet vanuit de gedachte dat werkzaamheden vergunningvrij zijn. Daarop is ook de keuzelijst van werkzaamheden gebaseerd.

Voor monumenten moet er echter vanuit gegaan worden dat alle werkzaamheden vergunningplichtig zijn. Aansluitend kan dan vastgesteld worden of de werkzaamheden mogelijk vergunningvrij zijn.

Typische vergunningsvrije situaties voor monumenten zijn:

- regulier onderhoud aan rijksmonumenten;
- aanpassingen in het interieur aan niet-monumentale onderdelen, die niet van invloed zijn op onderdelen van monumentale waarde¹⁰.

3.3.1

De omgevingsvergunning

Met de invoering van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) op 1 oktober 2010 zijn de afzonderlijke vergunningstelsels voor o.a. bouwen, slopen en monumenten opgegaan in de Omgevingsvergunning. Dit geldt dus ook voor de monumentenvergunning. De omgevingsvergunning kent (deel)vergunningen voor afzonderlijke activiteiten, zoals (ver)bouwen, brandveilig gebruik en wijzigen van een monument, maar ook voor reclame en vlaggenmasten. Voor monumenten dient doorgaans ten minste een omgevingsvergunning voor het wijzigen c.q. slopen van een monument aangevraagd te worden. Deze vergunning heet in de volksmond nog vaak de monumentenvergunning.

TIP:

Bestemmingsplannen zijn digitaal te raadplegen op www.ruimtelijkeplannen.nl. Hier zijn niet alleen alle bestemmingsplannen te vinden, maar ook structuurvisies en algemene regels die gemaakt zijn door gemeentes, provincies en het Rijk. In deze plannen, visies en regels zijn (vaak) nadere bepalingen opgenomen ten aanzien van de omgang met monumenten, monumentale waarden, ensembles, complexen en stads- en dorpsgezichten.

Sinds 1 januari 2010 zijn overheden verplicht hun ruimtelijke plannen aan te bieden op deze website. En vanaf 1 juli 2013 geldt een digitaliseringsplicht voor alle ruimtelijke plannen. Op termijn zijn dus alle vigerende ruimtelijke plannen op deze website te vinden. In de praktijk kan het echter nog voorkomen dat er oudere, nog steeds geldige, ruimtelijke plannen niet digitaal beschikbaar zijn. Contact met de plaatselijke overheid is dus aan te bevelen.

3.3.2

Vergunningencheck

Om te controleren of voor de werkzaamheden die men wil uitvoeren een omgevingsvergunning noodzakelijk is kan op www.omgevingsloket.nl een zogenaamde vergunningencheck gedaan worden. Voorafgaand aan het doorlopen van de vergunningencheck is het aan te bevelen de volgende gegevens van het beschermde object te verkrijgen:

- De locatie (adres of gemeente) van het object.

¹⁰ Opgelet: ervaring leert echter dat met name bij gemeentelijke monumenten de reikwijdte van de monumentenstatus breder getrokken wordt dan het aanwijzingsbesluit doet vermoeden. Bouwhistorisch onderzoek kan hierover duidelijkheid verschaffen.

- Type monument:
 - rijksmonument (gebouwd/archeologisch);
 - provinciaal of gemeentelijk monument (gebouwd/ archeologisch).
- Beschermd stads- of dorpsgezicht?
- Ensemble, beschermd vanuit bestemmingsplan?
- Werkzaamheden aan buitenzijde of binnenzijde?
- Normale onderhoudswerkzaamheden of uitgebreid onderhoud?
- Werkzaamheden aan zijde die zichtbaar is vanaf openbaar toegankelijk gebied?
- Werkzaamheden aan (onder)deel met monumentale waarde?
- Strijdig met bestemmingsplan en overige verordeningen?

Op www.omgevingsloket.nl wordt zowel bij de (gratis) vergunningencheck als bij de formele aanvraag een zelfde vragenstructuur doorlopen. Deze is bepalend voor de reikwijdte van de vergunning.

N.B. Als er een monumentenvergunning en/of andere omgevingsvergunning aangevraagd moet worden is het van belang ook inzicht te hebben in eventuele andere vergunningen of meldingen. Denk hierbij aan een gebruiksvergunning/ melding of een milieuvergunning. In sommige gevallen dienen deze ook gewijzigd te worden.

3.3.3

Tijdstip aanvraag vergunning

Ongeacht de aard van de werkzaamheden¹¹ moet een vergunning vooraf worden aangevraagd, dus voordat de (onderhouds)werkzaamheden feitelijk gestart worden¹². Ook Rijkswaterstaat dient voorafgaand aan de (onderhouds) werkzaamheden aan de eigen beheerobjecten een vergunning aan te vragen. Dit gebeurt in de vorm van een omgevingsvergunning voor het wijzigen van beschermde monumenten.

TIP:

Het digitale omgevingsloket www.omgevingsloket.nl biedt de mogelijkheid om een zogenaamde vergunningencheck uit te voeren. Hiermee kan inzicht verkregen worden in de verplichting om een vergunning aan te vragen. Het is nog geen (formele) aanvraag en er zijn dus geen leges verschuldigd.

Bij de vergunningencheck wordt altijd gevraagd of er sprake is van een monument of een beschermd stads- of dorpsgezicht. Dit zal mede de uitkomst van de vergunningencheck bepalen.

In verband met de gebruikte vaktermen (ook in de toelichtingen) is enige inhoudelijke kennis van de betreffende wet- en regelgeving wenselijk.

¹¹ De enige uitzondering hierop is spoedwerk, waarbij in verband met de (openbare) veiligheid, maatregelen genomen moeten/kunnen worden die het monument aantasten. Het bevoegd gezag dient wel direct op de hoogte gebracht te worden. De vergunning wordt vervolgens achteraf aangevraagd en verleend.

¹² Ook op de Wabo is de Wet Bestuursrecht van toepassing. Dit betekent dat er bezwaar aangetekend mag worden tegen de beslissing van het bevoegd gezag (meestal het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente). De termijn hiervoor bedraagt zes weken. Indien er geen bezwaren zijn ingediend, is de omgevingsvergunning na die zes weken 'onherroepelijk' en kunnen de werkzaamheden aanvangen. Tot die tijd is het starten van het werk voor risico van de aanvrager. Bij werkzaamheden die niet onomkeerbaar zijn (d.w.z. niet ongedaan gemaakt kunnen worden) moet men dit risico niet nemen, zeker niet bij monumenten.

3.3.4 *Aanvraag en procedure omgevingsvergunning*

De procedure voor een omgevingsvergunning is geregeld in de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo). Bij het verkennen van de noodzaak van een omgevingsvergunning wordt men geconfronteerd met verschillende termen en afkortingen. Zo geven het Besluit omgevingsrecht (Bor) en de Ministeriële regeling omgevingsrecht (Mor) nadere invulling aan de Wabo.

Eenvoudig gezegd:

- de Wabo zegt of een vergunning aangevraagd moet worden;
- de Bor geeft een nadere invulling wanneer het moet (en wanneer het niet hoeft!);
- de Mor geeft aan hoe de vergunning aangevraagd moet worden.

De verplichting een omgevingsvergunning aan te vragen voor werkzaamheden aan een monument is als volgt in de voornoemde wet- en regelgeving opgenomen:

- het onderhouden (wijzigen, restaureren, renoveren) of slopen van een monument:
 - rijksmonument (Wabo art. 2.1 lid 1 sub f);
 - provinciaal of gemeentelijk monument (Wabo art. 2.2. lid 1 sub b1 en b2);
 - indieningsvereisten: Mor hoofdstuk 5.
- het slopen van een niet als object beschermd bouwwerk in een beschermd stads- of dorpsgezicht:
 - vanuit Rijksoverheid (Wabo art. 2.1 lid 1 sub h);
 - provincie of gemeente (Wabo art. 2.2 lid 1 sub c)
 - indieningsvereisten: Mor hoofdstuk 6.

De hier bedoelde vergunningplichtige werkzaamheden kunnen onderdeel uitmaken van een omgevingsvergunning die nog meer onderdelen of activiteiten omvat. Dit laatste is bijvoorbeeld veelal het geval bij herbestemming.

Behalve de specifieke monumentenvergunning zal er voor bepaalde normale wijzigingen, die niet specifiek monument gerelateerd hoeven te zijn, ook een omgevingsvergunning aangevraagd moeten worden, bijvoorbeeld bij het (ver) bouwen van een bouwwerk (Wabo art. 2.1 lid sub a). Dit wordt o.a. bepaald door de aard van de werkzaamheden (bijvoorbeeld bouwkundige wijzigingen zoals de draagconstructie, de brandcompartimentering en een gewijzigd oppervlak c.q. volume van het gebouw), maar ook door de zijde van het gebouw waar de aanpassing plaatsvindt (openbaar gebied ja/nee). Dit volgt uit de vergunningencheck.

TIP:

Ongeacht de monumentenstatus is het altijd raadzaam om voorafgaand aan een eventuele vergunningaanvraag vooroverleg te hebben met de gemeente. Dit geldt ook als het vermoeden bestaat dat er geen omgevingsvergunning aangevraagd hoeft te worden. In dit vooroverleg kan de gemeente het een en ander nader toelichten en de diverse vereisten aan de vergunningaanvraag uiteen zetten. Specifiek voor rijksmonumenten is ook vooroverleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) aan te bevelen.

3.3.5 *Aanvraag monumentenvergunning*

De aanvraag en behandeling van een omgevingsvergunning, dus ook van de monumentenvergunning, kent verschillende aspecten. Deze zijn hierna uiteengezet.

Bevoegd gezag

Elke omgevingsvergunning wordt ingediend bij het digitale Omgevingsloket¹³. De aanvraag wordt als eerste ontvangen bij de gemeente waarin het monument aanwezig is. Hierna wordt door de betreffende gemeente bepaald of het College van Burgemeester en Wethouders het 'bevoegd gezag' is voor de aangevraagde omgevingsvergunning. Het bevoegd gezag is het bestuursorgaan dat bevoegd is over de vergunningsaanvraag te beslissen. Bepalend hiervoor is de monumentenstatus van het bouwwerk.

In de regel is het College van Burgemeester en Wethouders het bevoegd gezag. Afhankelijk van de monumentenstatus van het bouwwerk is het College van Burgemeester en Wethouders verplicht advies over de voorgenomen wijziging bij aangewezen deskundige instanties te vragen. Voor Rijksmonumenten is dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), maar voor gemeentelijke monumenten kan er ook bij andere organisaties, zoals regionale of lokale erfgoedcommissies, advies gevraagd worden. Voor provinciale monumenten is het bevoegd gezag Gedeputeerde Staten (GS). GS laten zich ter zake adviseren door de RCE en/of door regionale of lokale erfgoedcommissies. Voor archeologische monumenten (die niet onder de Wabo vallen) is de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) (gedelegeerd aan de RCE) bevoegd gezag.

In sommige gevallen is de gemeente niet het bevoegd gezag. Dit is het geval als er ook sprake is van een vergunning (of een wijziging daarvan) waarvoor een hogere instantie het bevoegd gezag is, zoals bij milieuvergunningen (provincie).

Toetsingskader

Bij de aanvraag van een omgevingsvergunning voor een monument kan een bouwhistorisch onderzoek (zie ook de paragraaf 'Bouwhistorisch onderzoek') noodzakelijk zijn. Het dient namelijk als toetsingskader voor het bevoegd gezag en moet dan ook ingediend worden samen met de aanvraag van de omgevingsvergunning.

Daarnaast kan het bouwhistorisch onderzoek gebruikt worden om aan te tonen dat de voorgenomen wijzigingen¹⁴ uitsluitend leiden tot inpandige veranderingen van een onderdeel van het monument dat uit het oogpunt van monumentenzorg geen waarde heeft. In dat geval is er namelijk geen omgevingsvergunning nodig.

Vergunningvrije werkzaamheden?

Zoals eerder al aangegeven is regulier onderhoud aan rijksmonumenten vergunningvrij. Dit is het gevolg van de maatregelen in het kader van het terugdringen van regeldruk door de overheid. Door het wijzigen van het Besluit omgevingsrecht (Bor) is het uitvoeren van regulier onderhoud aan Rijksmonumenten per 1 januari 2012 onder voorwaarden vergunningvrij.

Voor provinciale en gemeentelijke monumenten is deze wijziging van het Bor (nog) niet van toepassing¹⁵. Hier moet dus wel een monumentenvergunning aangevraagd worden.

¹³ Hoewel het vanaf voorjaar 2012 alleen voor particulieren toegestaan is om de aanvraag voor de omgevingsvergunning op papier in te dienen, wordt het in sommige gemeenten nog toegestaan dat bedrijven en organisaties de aanvraag ook nog op papier indienen in plaats van digitaal.

¹⁴ Bor, bijlage II, hoofdstuk IIIa, artikel 3a, lid 2; inzake categorieën gevallen waarin voor activiteiten met betrekking tot een beschermd monument geen omgevingsvergunning is vereist.

¹⁵ Gemeenten en (enkele) provincies hebben een gemeentelijke of provinciale monumentenverordening. Er kan voorsnog van uitgegaan worden dat de wijziging met betrekking tot gewoon onderhoud, zoals die per 1-1-2012 in het Bor is doorgevoerd, nog niet is doorgevoerd in deze plaatselijke monumentenverordeningen.

Sturende vragen omgevingsloket:

Gewoon (regulier) onderhoud monumenten?¹⁶

Onder gewoon onderhoud aan monumenten vallen werkzaamheden die gericht zijn op het behouden van wat er is. Materiaalsoort, kleur, vormgeving, detaillering en profilering van het monument mogen door deze werkzaamheden niet wijzigen. Bij historisch groen mag de tuin- of parkaanleg niet wijzigen. Er moet een technische noodzaak zijn voor het op beperkte schaal vervangen of herstellen van materiaal.

Voorbeelden:

- het opschuren en overschilderen in dezelfde kleur;
- het aanbrengen van een nieuwe asfaltlaag;
- het vervangen van verrot kozijnhout door aanlassen;
- het plaatselijk vervangen van dakbedekking;
- het inboeten van beplanting in een park- of tuinaanleg met dezelfde beplantingssoort en variëteit en in hetzelfde verband.

Gaat het om veranderingen aan een achtergevel of achterdakvlak dat niet naar openbaar toegankelijk gebied gekeerd is?¹⁷

Openbaar toegankelijk gebied omvat wegen, pleinen, parken, plantsoenen, openbaar water, enz. Fiets- en voetpaden die niet worden gebruikt voor doorgaand verkeer, vallen niet onder openbaar toegankelijk gebied.

3.3.6

Vergunningvrij is niet regelvrij!

Dat er geen vergunning aangevraagd hoeft te worden, betekent niet dat er geen regels zijn. Regulier onderhoud aan rijksmonumenten is alleen vergunningvrij op voorwaarde dat de "detaillering, profilering en vormgeving niet wijzigen" (Bor).

Daarnaast is de reguliere wet- en regelgeving met betrekking tot gebouwen altijd van toepassing. Dit betreft o.a. het Bouwbesluit (inclusief het voormalig Gebruiksbesluit), het Arbobesluit en het Activiteitenbesluit. Deze regelgeving is algemeen geldend en dus ook van toepassing op beschermde monumenten.

In situaties waar als gevolg van het behouden van monumentale waarden het monument strijdig is met regelgeving zal dit vastgelegd zijn in bijvoorbeeld een eerder verleende (bouw)vergunning. Dit is het zogenaamde 'rechtens verkregen niveau'. E.e.a. overeenkomstig paragraaf 1.4 lid 1 en 2 van het Bouwbesluit 2012.

Van deze mogelijkheid in het Bouwbesluit kan niet alleen bij (regulier) onderhoud, maar ook bij aanpassing of vervanging gebruik gemaakt worden. Op dit punt kan altijd aan de RCE advies gevraagd worden.

Overigens is deze bepaling niet van toepassing op andere wet- en regelgeving. Het Arbobesluit gaat altijd uit van de huidige inzichten met betrekking tot arbeidsomstandigheden. Er zijn situaties (ook bij nieuwbouw) waarbij het Arbobesluit situaties verbiedt, die toegestaan zijn door het Bouwbesluit.

¹⁶ Toelichting www.omgevingsloket.nl (vergunningencheck) bij de vraag "gewoon onderhoud of niet".

¹⁷ Toelichting www.omgevingsloket.nl (vergunningencheck) bij de vraag "niet openbaar gebied?"

4 Bouwhistorisch onderzoek

4.1 Inzicht in monumentale waarden

De eigenaar, gebruiker en beheerder van een beschermd monument hebben de verplichting de cultuurhistorische waarde van het object in stand te houden. Het is daarom van belang om bij werkzaamheden (in het kader van regulier beheer en onderhoud, renovatie, aanpassing of wijziging) aan of bij het object – gebouw of civieltechnisch kunstwerk – kennis te hebben van de monumentale elementen en hun bouwhistorische waarde.

Een bouwhistorisch onderzoek vormt een belangrijke informatiebron over de monumentale elementen van een beschermd gebouw, complex of ensemble. Door middel van dit onderzoek vindt 'waardestelling' plaats: de cultuur- of bouwhistorische waarde van de afzonderlijke elementen wordt beoordeeld en vastgelegd. Het onderzoek dient als uitgangspunt bij de voorbereiding en uitvoering van werkzaamheden aan het monument. Dit kunnen onderhouds-, renovatie-, restauratie-, aanpassings-, of sloopwerkzaamheden zijn, al of niet in combinatie met herbestemming of overdracht (verkoop/verhuur).

Daarnaast kan het een relevant deel van de onderbouwing zijn bij de aanvraag van een eventuele omgevingsvergunning. Daardoor kan het gebruikt worden als toetsingskader door het bevoegd gezag bij de behandeling van de aanvraag.

De omvang van het bouwhistorisch onderzoek is afhankelijk van een aantal factoren:

- Het soort monument: is het object grotendeels een monument of is het een object met een monumentaal element.
- De beschikbaarheid en actualiteit van de bouwhistorische gegevens: gegevens¹⁸ zijn niet (meer) beschikbaar in archieven; of gegevens zijn niet meer actueel als gevolg van restauraties en andere instandhoudingsmaatregelen.

De instandhouding van de monumentale waarden vraagt speciale aandacht bij het onderhoud. De monumentale waarden (onderdelen) dienen daarom verwerkt te worden in een zogenaamd instandhoudingsplan monumentale waarden (IHP MW). Dit plan vormt dan een relevant onderdeel van het beheer van de objecten (kunstwerken of gebouwen)¹⁹.

Een bouwhistorisch onderzoek kan (her)gebruikt worden voor de uitvoering van het reguliere onderhoud aan het beschermde object (kunstwerk of gebouw) als ook voor het opzetten van de meerjarenonderhoudsplannen van alle beschermde kunstwerken. Het rapport van het bouwhistorisch onderzoek dient te worden opgenomen in DISK.

¹⁸ De oorspronkelijke monumentale waardestelling die gehanteerd is bij de aanwijzing als monument is wellicht niet meer (volledig) beschikbaar in de archieven van de RCE, provincie, gemeente of andere organisaties. Ervaring leert dat ook (vorige) eigenaren niet altijd over een volledig dossier beschikken.

¹⁹ Het bouwhistorisch onderzoek benoemt de monumentale waarden. Het instandhoudingsplan (IHP MW) beschrijft op welke wijze deze monumentale waarden gehandhaafd zullen worden. Het IHP MW vormt de basis voor onderhoudsplannen en hoe te handelen bij schade.

4.2 Hoe moet bouwhistorisch onderzoek worden uitgevoerd?

De Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek 2009 van de RCE geven een handreiking voor de wijze waarop het bouwhistorisch onderzoek ingericht kan (moet) worden. Een bouwhistorisch onderzoek is vrijwel altijd maatwerk. Dit komt enerzijds voort uit de aard van het monument, anderzijds uit het doel van het bouwhistorisch onderzoek (waar men het onderzoek voor wil gebruiken).

Het bouwhistorisch onderzoek is oorspronkelijk opgezet voor gebouwde monumenten, maar is ook toepasbaar voor complexen en ensembles.

De richtlijnen van de RCE onderscheiden twee fasen:

- 1) Vraagstelling en Plan van Onderzoek:
 - a) opzet van het onderzoek
 - b) doel van het onderzoek
- 2) Bouwhistorisch onderzoek:
 - a) bouwhistorische inventarisatie
 - b) bouwhistorische opname
 - c) bouwhistorische ontleding

Voor regulier onderhoud aan monumenten volstaat een 'bouwhistorisch verkenning'. Dit is een bouwhistorische opname waarbij een waardestelling van de cultuurhistorische elementen plaatsvindt. Een uitputtend onderzoek naar de historie van het bouwwerk wordt dan niet uitgevoerd.

De hier opgenomen beschrijving van het bouwhistorisch onderzoek is een beknopte weergave van de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, RCE 2009.

4.3 Vraagstelling en Plan van Onderzoek

Alvorens het onderzoek te laten uitvoeren, is het van belang het doel van het bouwhistorisch onderzoek vast te leggen. Het Plan van Onderzoek (PvO) geeft hiervoor de mate van diepgang, breedte en uitwerking aan. Het PvO kan aansluitend dienen als basis voor het aanbesteden van het bouwhistorisch onderzoek.

Het PvO bestaat uit twee delen:

- 1) administratieve gegevens:
 - a) positie opdrachtgever
 - b) achtergrond van de vraag
 - c) locatie object
 - d) formele beschermde status (monument, onderdeel beschermd stads- of dorpsgezicht)
 - e) toegankelijkheid;
 - f) beschikbare gegevens;
 - g) vertrouwelijkheid (gegevens, resultaten);
 - h) e.d.
- 2) specificatie en definiëring van de onderzoeksvraag:
 - a) soort onderzoek
 - b) doel van het onderzoek (bijv. planvorming of vergunning);
 - c) gewenste diepgang;
 - d) waardestelling wenselijk?;
 - e) benodigde disciplines;
 - f) e.d.

Uit deze globale opzet van het PvO blijkt dat de opdrachtgever een belangrijke rol speelt, zeker voor wat betreft de achtergrond van de vraag (waarvoor wordt het

bouwhistorisch onderzoek gebruikt?). Afhankelijk van de doelstelling dient het onderzoek uitgebreid en gedetailleerd of juist beknopt en meer globaal te worden uitgevoerd (bijvoorbeeld voor kleine ingrepen of weinig gecompliceerde objecten) (zie volgende paragraaf).

4.4 **Bouwhistorisch onderzoek**

Het doel van het bouwhistorisch onderzoek bepaalt de diepgang van het onderzoek. In onderstaande matrix is voor een aantal typische situaties een indruk gegeven van het noodzakelijke en wenselijke onderzoek. De verschillende typen onderzoek worden hieronder nader toegelicht.

Bij twijfel over de noodzakelijke diepgang van het bouwhistorisch onderzoek kan contact worden opgenomen met de betreffende gemeente of de RCE.

	inventarisatie	opname	ontleding	
initieel onderzoek	V	W	W	afhankelijk van de aard van de werkzaamheden én de aard van het monument
beheer & onderhoud	V	V	W	
renovatie	-	V	W	
restauratie	-	V	W	
herbestemmen	-	V	W	
overdracht (eigendom)	-	V	W	
opsplitsen object (eigendom)	-	V	W	
sloop	-	V	V	

V = noodzakelijk of aanbevelenswaardig
W = wenselijk

4.4.1 **Bouwhistorische inventarisatie**

Een bouwhistorische inventarisatie zal in de meeste gevallen niet volstaan voor de werkzaamheden en activiteiten waarop dit kader van Rijkswaterstaat betrekking heeft.

Bij een bouwhistorische inventarisatie classificeert de bouwhistoricus de structuren en de bebouwing van een object of gebied aan de hand van geconstateerde of vermoedelijke monumentwaarden. Dit beperkt zich gewoonlijk tot een beoordeling van het object (de objecten) vanaf de buitenzijde. De onderzoeker kan dan een uitspraak doen in termen van mogelijke, vermoede of zekere monumentwaarden. Als het object ook van binnen geschouwd kan worden krijgt de inventarisatie het karakter van een lichte bouwhistorische opname.

De resultaten van een bouwhistorische inventarisatie zijn bruikbaar voor het opstellen van (bouw- of cultuurhistorische) waarden- of verwachtingenkaarten, voor het ontwikkelen van ruimtelijk beleid of bestemmingsplannen, of voor het opstellen of herzien van een monumentenlijst.

Bouwhistorische inventarisaties maken vaak deel uit van een breder opgezet en multidisciplinair onderzoek naar de ruimtelijke opbouw van een gebied, waarbij men bijvoorbeeld ook de archeologische en landschappelijke waarden in beeld brengt.²⁰

4.4.2 **Bouwhistorische opname of verkenning**

Voor (onderhouds)werkzaamheden waarop dit kader zich richt, is de bouwhistorische opname c.q. verkenning van toepassing.

²⁰ In dat geval is sprake van een cultuurhistorische inventarisatie.

Bij een bouwhistorische opname onderzoekt de bouwhistoricus de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een object (de gebouwde structuur) en brengt hij in kaart welke elementen uit de verschillende bouwfases het object nu nog bevat. Op basis hiervan bepaalt hij een waardestelling, die weer kan dienen als uitgangspunt en toetsingskader voor onderhoud, renovatie, restauratie, verbouwing of herbestemming. Bouwhistorische opnames kunnen ook een hulpmiddel zijn om een object (cultuurhistorisch) verantwoord te beheren. De diepgang van een bouwhistorische opname hangt af van de wensen en eisen van de opdrachtgever en de bevoegde overheid, zoals die in het PvO zijn geformuleerd.

Een bouwhistorische opname op hoofdlijnen wordt ook wel een 'bouwhistorische verkenning' of 'quick scan' genoemd.

4.4.3 Bouwhistorische ontleding

Voor zowel restauratie als sloop is een bouwhistorische ontleding een vereiste.

Een bouwhistorische ontleding levert de meest gedetailleerde documentatie van een bouwwerk of object. Het begrip ontleding moet dan ook letterlijk genomen worden: de bouwhistoricus moet hiervoor (later) aangebrachte (interieur)afwerking gedeeltelijk verwijderen, waarbij ook van de te verwijderen delen een waardestelling gemaakt wordt.

Belangrijke onderdelen van een ontleding zijn gedetailleerde opmetingen, fotodocumentatie, faseringstekeningen en reconstructietekeningen per bouwfase (d.w.z. naar bouwjaar). Vaak zijn ook specialistische onderzoeken nodig, zoals dendrochronologisch onderzoek (hout), materiaaltechnisch onderzoek, interieurhistorisch onderzoek en kleuronderzoek. Een bouwhistorische ontleding kan leiden tot gedetailleerde waardestellingen ten behoeve van een restauratie, verbouwing of sloop.

5 Literatuur

De informatie in dit kader is gebaseerd op informatie zoals deze vermeld staat in de navolgende documenten.

Landelijke wet- en regelgeving is te raadplegen op de website: www.wetten.overheid.nl

- Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
- Besluit omgevingsrecht
- Ministeriële regeling omgevingsrecht
- Monumentenwet 1988
- Woningwet
- Bouwbesluit 2012
- Wet ruimtelijke ordening

Bouwhistorisch onderzoek werkt!, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2011.

Protocol Cultureel Erfgoed Rijksoverheid, uitgegeven door de Raad voor het Vastgoed Rijksoverheid, 2010.

Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, 2009.

Brochure bouwhistorisch onderzoek, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, 2009.

Bescherming van stads- en dorpsgezichten, informatiebrochure, uitgegeven door de voormalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu RCE), 2005.

Voor aanvullende informatie wordt verwezen naar onderstaande websites:

- www.cultureelerfgoed.nl (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE); Monumentenregister met daarin opgenomen de redengevende omschrijving)
- www.rgd.nl/actueel/publicaties (Rijksgebouwendienst (Rgd), o.a. Richtlijn Bouwhistorisch Onderzoek)
- www.monumenten.nl (informatie voor eigenaren, bewoners en gebruikers van monumenten)
- www.monumentenwacht.nl (informatie m.b.t. de landelijke monumentenwacht in Nederland)
- www.rwsgeoweb.nl (informatie over monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat, te vinden via "Water, Wegen en Leefomgeving")

Kader monumenten

Nummer:	1497
Versienummer standaard:	1.0
Versienummer document:	
Status:	In beheer
Type:	Kader
Inhoudelijk beheerder:	Eli Gehasse
Verantwoordelijke afdeling:	Afd. Ruimte, Economie en Mirt
Netwerken:	Hoofdvaarwegennet, Hoofdwatersysteem, Hoofdwegennet
Rollen:	Omgevingsmanager, Technisch Manager
Fase:	Realisatie
Proceseigenaar:	Proceseigenaar Omgeving- en Assetmanagement
Link om te reageren:	Link